

Maciej Krzysztof Kluk

I Klinika Kardiologii i Elektroterapii Świętokrzyskiego Centrum Kardiologii w Kielcach

Wstęp

Kardiomiopatia rozstrzeniowa (DCM, *dilated cardiomyopathy*) stanowi jedną z głównych przyczyn przewlekłej niewydolności serca we współczesnej kardiologii. Choroba ta ma charakter polietiologiczny i polega na pierwotnym lub wtórnym do działania czynników kardiotoksycznych poszerzeniu światła komór z upośledzeniem funkcji skurczowej przy zachowanej prawidłowej grubości ścian komór. Do czynników kardiotoksycznych wtórnie prowadzących do rozwoju DCM należą leki z grupy antracyklin stosowane w onkologii. Obecnie autorzy badań nad podłożem rozwoju oraz metodami zapobiegania i leczenia DCM skupiają się na roli dysfunkcji mikrokrążenia wieńcowego prowadzącej do postępującego upośledzenia kurczliwości kardiomiocytów, rozstrzeni jam komór i w efekcie skurczowej niewydolności serca, jak również na próbie identyfikacji molekularnych patomechanizmów, takich jak białka mitochondrialne aktywnie uczestniczące w procesach energetycznych kardiomiocytów, stanowiących potencjalny punkt uchwytu dla leków. Nadal nie są znane przyczynowe metody leczenia DCM, choć możliwe jest zapobieganie chorobie poprzez ograniczenie ekspozycji na znane czynniki kardiotoksyczne.

Kardiomiopatia rozstrzeniowa i *Tongxinluo* — czy chińska medycyna niekonwencjonalna wyleczy nieuleczalną chorobę?

Tongxinluo (TXL) stanowi mieszanę jedenastu substancji aktywnych pochodzenia naturalnego oraz jednej substancji syntetycznej — w większości ekstraktów z ziół wykazujących znane w chińskiej medycynie alternatywnej właściwości lecznicze, między innymi z korzeni żeńszenia, które zostały przygotowane w postaci doustnych kapsułek po oczyszczeniu i standaryzacji dawek. Lek ten wprowadzono do praktyki klinicznej po formalnej aprobacie chińskiej agencji państwowej zajmującej się oceną technologii medycznych jako bezpieczną metodę terapii o działaniu kardio- i neuroprotekcijnym (badania kliniczne przeprowadzone w chorobie niedokrwiennej serca oraz udarze niedokrwinnym mózgu), o potencjalnym działaniu hamującym niekorzystny

remodeling jam serca i poprawiającym funkcję mikrokrążenia wieńcowego.

Chińscy autorzy, Shen i wsp. [1], przeprowadzili badanie na modelu zwierzęcym DCM indukowanej doksorubicyną w celu oceny potencjalnego wpływu kardioprotekcyjnego TXL. Badanie odbyło się zgodnie z obowiązującymi międzynarodowymi regulacjami dotyczącymi etyki badań doświadczalnych nad zwierzętami.

W grupie 54 zdrowych szczurów hodowanych w jednokowych warunkach przez 7 dni fazy przedwstępnej badania 45 losowo wybranym zwierzętom podano dootrzewnowo łączną dawkę 15 mg/kg mc. doksorubicyny w okresie 2 tygodni, zaś pozostałym 9 szczurom — taką samą łączną objętość soli fizjologicznej. Czternaście dni po ostatniej iniekcji w obu grupach przeprowadzono przezklatkowe badania echokardiograficzne służące ocenie skuteczności indukcji DCM. W okresie 2 tygodni po ocenie echokardiograficznej zdechło 16 z 45 zwierząt poddanych działaniu doksorubicyny (35,6%). Pozostałe 29 szczurów, u których skutecznie wywołano indukcję DCM, podzielono losowo na trzy grupy zależnie od podawanej dawką w ciągu 4 tygodni dawki łącznej TXL. W grupie 1. (duża dawka TXL — TXL-H, n = 9) dawka TXL wynosiła 1,5 g/kg mc./dobę, w grupie 2. (mała dawka TXL — TXL-L, n = 10) — 0,15 g/kg mc./dobę, w grupie 3. (grupa kontrolna, placebo, DCM-C, n = 10) zaś podawano sól fizjologiczną w łącznej objętości odpowiadającej objętości podawanej substancji badanej w każdej z pozostałych grup. Ponadto utworzono grupę kontrolną złożoną ze zdrowych dobranej pod względem wieku szczurów (NOR-C, n = 9), którym również podawano sól fizjologiczną w takich samych ilościach, jak w grupie DCM-C. Po okresie leczenia wykonywano kontrolne badania echokardiograficzne, oceniając cztery parametry w standaryzowanych porównywalnych projekcjach (M-mode, projekcja dwuwymiarowa w osi krótkiej): frakcję wyrzutową lewej komory (LVEF, *left ventricular ejection fraction*), wymiar końcoworozkurczowy lewej komory (LVEDD, *left ventricular end-diastolic dimension*), wymiar końcowoskurczowy lewej komory (LVESD, *left ventricular end-systolic dimension*), frakcję skracania lewej komory (LVFS, *left ventricular fractional shortening*), w trzech kolejnych cyklach pracy serca. Po ocenie echo-

kardiograficznej pobierano serca zwierząt po zatrzymaniu pracy w rozkurczu (kardioplegia) oraz izolowano bloki tkankowe do dalszej oceny histopatologicznej (pomiar morfologiczne: średni maksymalny wymiar poprzeczny 10 kardiomiocytów, hipertrofia kardiomiocytów, nacieki komórek zapalnych, stopień wakuolizacji kardiomiocytów, stopień hiperemii naczyniowej, gęstość i jakość włókien kolagenu) oraz immunohistochemicznej (stopień ekspresji cząstek CD31 na powierzchni śródbłonna – identyfikacja naczyń mikrokrążenia, pomiar gęstości mikrokrążenia miokardium [MVD, *microvessel density*]).

Po zakończonej 4-tygodniowej fazie podawania badanej substancji oceniano przeżywalność szczurów w poszczególnych grupach: 88,9% (8/9), 90,0% (9/10), 80,0% (8/10), 100,0% (9/9) odpowiednio dla TXL-H, TXL-L, DCM-C i NOR-C. Wykazano większą przeżywalność w grupie DCM leczonej TXL w stosunku do DCM-C, jednak różnice nie były istotne statystycznie. Głównymi przyczynami sekcyjnymi zgonu były zastoinowa niewydolność serca, złośliwe arytmie i odporne wodobrzusze.

Szczegółowa analiza statystyczna poszczególnych celów badania dowiodła, że w grupie szczurów z DCM leczonych dużą dawką TXL istotnie statystycznie poprawie uległo wiele ważnych morfologicznie i funkcjonalnie parametrów mięśnia sercowego. W stosunku do grup TXL-L i DCM-C istotnie zmniejszyły się bezwzględna masa mięśnia sercowego oraz stosunek masy mięśnia sercowego do masy ciała zwierząt, istotnie poprawiły się parametry funkcji mięśnia sercowego (LVESD, LVEF i LVFS, ale nie LVEDD) w stosunku do grupy DCM-C (przy braku efektu w grupie TXL-L), istotnie zmniejszył się stopień zwłóknienia i remodelingu lewej komory w stosunku do grupy DCM-C, istotnej stymulacji uległa angiogeneza w grupie TXL-H w stosunku do DCM-C przy braku efektu w grupie TXL-L (przy czym gęstość mikrokrążenia wieńcowego istotnie dodatnio korelowała z poprawą LVEF; $r = 0,895$; $p < 0,05$).

Ograniczeniami badania są stosunkowo krótki czas leczenia, który mógł wpłynąć na niewykazanie korzystnego wpływu dużej dawki TXL na poprawę w zakresie LVEDD, oraz brak możliwości identyfikacji, który ze składników aktywnych tworzących TXL ma największy wpływ na efekty terapeutyczne w DCM. Podobnie nie zidentyfikowano mechanizmu molekularnego korzystnego wpływu dużych dawek TXL w DCM. Ponadto DCM w modelu ludzkim jest chorobą niejednorodną, powstającą na podłożu wielu różnych patomechanizmów, co może utrudnić jednoznaczną ocenę uniwersalnego efektu TXL w leczeniu i zapobieganiu DCM u ludzi.

Warto nadmienić, że zastosowana w badaniu duża dawka TXL – 1,5 g/kg mc./dobę – jest maksymalną dawką TXL wykazującą efekt kliniczny w modelach zwierzęcych w dotychczas opublikowanych badaniach, przy czym jest to dawka około 4-krotnie większa od dawki dobowej rutynowo stosowanej w praktyce klinicznej (60 mg/kg mc./d.). Na-

tomiast dawka stosowana w grupie TXL-L (0,15 g/kg mc./d.) jest około 3-krotnie mniejsza od wspomnianej dawki klinicznej [1].

**Stosowany dotychczas w chorobie niedokrwiennej serca i udarze niedokrwinnym mózgu, w celu ograniczenia strefy niedokrwienia, chiński preparat ziołowy *Tongxinluo* może mieć również korzystny wpływ na przebieg kardiomiopatii rozstrzeniowej indukowanej antracyklina-
mi poprzez zahamowanie niekorzystnego remodelingu i włóknienia lewej komory oraz stymulację angiogenezy w obrębie mikrokrążenia wieńcowego.**

Kardiomiopatia rozstrzeniowa – czy białko mitochondrialne PRDX3 może stanowić potencjalny punkt uchwytu w leczeniu przyczynowym?

Zaburzenia energetyczne kardiomiocytów pojawiają się jako efekt dysfunkcji mitochondriów w schyłkowej fazie niewydolności serca, co udowodniono zarówno w badaniach u ludzi, jak i w badaniach eksperymentalnych na modelach zwierzęcych. Pośredniczą one w procesach metabolicznych kardiomiocytów, utrzymywaniu homeostazy gospodarki wapniowej, stresie oksydacyjnym oraz apoptozie i nekrozie komórek mięśnia sercowego. Na podstawie dotychczasowych dowodów naukowych mitochondria są traktowane jako możliwe epicentrum dysfunkcji mięśnia sercowego na podłożu komórkowym w przebiegu postępującej niewydolności serca. W piśmiennictwie skupiano się dotychczas na roli konkretnych białek mitochondrialnych w fizjologii zdrowego mięśnia sercowego, nie analizowano zaś do tej pory całego proteomu mitochondrialnego w warunkach patologicznych, w tym w niewydolności serca. Metody izolacji i analizy proteomu mitochondrialnego są bardzo złożone technicznie i czasochłonne, jednak dynamiczne procesy biochemiczne zachodzące w obrębie „fabryk energii komórkowej” w jednostce czasu stanowią funkcjonalną całość, powodując, że analizy znaczenia poszczególnych izolowanych białek mogą być nieefektywne.

Roselló-Lletí i wsp. [2] przeprowadzili badanie, w którym porównywali ekspresję białek proteomu mitochondrialnego w kardiomiocytach mięśnia sercowego pobranego od chorych z DCM w fazie niewydolności serca (LVEF < 40%) zakwalifikowanych do przeszczepienia serca i kardiomiocytach izolowanych z mięśnia sercowego od dawców umierających w mechanizmie śmierci mózgowej lub w wyniku wypadków komunikacyjnych, z wykluczoną kardiomiopatią na podłożu niedokrwinnym, przerostowym lub zastawkowym, przy czym pobranego serca ostatecznie nie przeszczepiono z przyczyn medycznych (niezgodność tkankowa lub nieprawidłowe wymiary). Do badania włączono materiał tkankowy pobrany z 17 serc chorych z DCM oraz 8 serc pobranych od zdrowych osób stanowiących grupę kontrolną. Próbkę kardiomiocytów pobierano z okolicy koniuszka

lewej komory i przechowywano w temperaturze 4°C przez maksymalnie 6 godzin po ustaniu krążenia wieńcowego, następnie zamrażano w temperaturze -80°C do czasu wykonywania izolacji proteomu mitochondrialnego. Do izolacji proteomu mitochondrialnego używano standardowych technik ekstrakcji i lizy mitochondriów, zaś w celu rozdzielenia poszczególnych białek – technik elektroforezy i spektrofotometrii masowej. W celu identyfikacji poszczególnych znanych białek mitochondrialnych korzystano z nowoczesnej technologii SRM (*selected reaction monitoring*), ponadto izolowano również transkryptom mitochondrialny (RNA) w celu sekwencjonowania materiału genetycznego mitochondriów i oceny poziomu ekspresji genów w odniesieniu do poszczególnych białek. Szczegółową metodologię laboratoryjną i molekularną opisano w pracy w części poświęconej metodologii. Ostatecznie proteom mitochondrialny udało się wyizolować z materiału tkankowego 8 chorych z DCM.

Zarówno w grupie badanej, jak i kontrolnej przeważali mężczyźni (odpowiednio 82% i 63%) w średnim wieku 55 lat. W chwili włączenia do badania chorzy z DCM byli w III–IV klasie czynnościowej według *New York Heart Association* (NYHA), przy średniej LVEF wynoszącej $24 \pm 7\%$.

W prezentowanym materiale tkankowym pochodzącym od chorych z DCM zidentyfikowano łącznie 17 białek mitochondrialnych. Większość białek zidentyfikowanych w tej grupie chorych była zaangażowana w procesy energetyczne kardiomiocytów, takie jak wykorzystanie substratów energetycznych (białka ETFD, DLDH) i produkcja energii (ATPA). Pozostałe białka należały do grupy białek strukturalnych lub pośredniczących w syntezie innych białek i odpowiedzi na stres oksydacyjny, takich jak EFTU i PRDX3. Większość białek pochodziła z macierzy mitochondrialnej lub błony wewnętrznej mitochondrium.

Analiza statystyczna różnic w ekspresji białek mitochondrialnych między chorymi z dysfunkcją skurczową lewej komory w przebiegu DCM a osobami zdrowymi wykazała, że białka zaangażowane w procesy wykorzystania substratów energetycznych (12 z 17 białek, w tym ODP, ETFD i DLDH) i produkcji energii (ATPA, EFTU) ulegają istotnej nadekspresji w kardiomiocytach chorych z DCM, podobnie jak białka uczestniczące w procesach inaktywacji wolnych rodników tlenowych, takie jak PRDX3. Białko antyoksydacyjne PRDX3 było jedynym białkiem, w przypadku którego udało się zidentyfikować istotną statystycznie zależność między poziomem

nadekspresji a upośledzeniem funkcji skurczowej lewej komory mierzonej zarówno LVEF ($r = -0,62$; $p < 0,05$), jak i LVESD ($r = 0,73$; $p < 0,01$), LVEDD ($r = 0,71$; $p < 0,01$) i LVFS ($r = -0,61$; $p < 0,05$). W odniesieniu do białka PRDX3 już wcześniej udowodniono istotną rolę kardioprotekcyjną w modelach hamowania pozawałowego remodelingu lewej komory, rozwoju rozstrzeni, dysfunkcji skurczowej, włóknienia i apoptozy, co pokazuje, jak ważne są niekorzystne efekty stresu oksydacyjnego w patofizjologii niewydolności serca niezależnie od etiologii.

Ograniczeniami badania są niejednorodność grupy chorych z DCM w zakresie podłoża i efektywności stosowanego dotychczas leczenia (mimo wykluczenia chorych z wywiadem rodzinnym kardiomiopatii, etiologii niedokrwiennej, zastawkowej, przerostowej uszkodzenia mięśnia sercowego) oraz pobieranie materiału tkankowego z jednego miejsca w mięśniu sercowym, co ogranicza ocenę ekspresji białek w pozostałych miejscach i warstwach tego mięśnia [2].

Prezentowane badanie jest pierwszym przykładem oceny całościowej ekspresji białek mitochondrialnych w tkance mięśnia serca chorych z kardiomiopatią rozstrzeniową. W uszkodzonym mięśniu serca istotnej nadekspresji ulegają białka zaangażowane w procesy przetwarzania energii oraz białka o funkcjach antyoksydacyjnych, w tym PRDX3, którego podwyższone stężenie koreluje z upośledzeniem funkcji skurczowej lewej komory, dowodząc aktywacji mechanizmów kardioprotekcyjnych opartych na redukcji poziomu stresu oksydacyjnego w tkance uszkodzonego mięśnia serca.

Konflikt interesów

Autor nie zgłasza konfliktu interesów.

Piśmiennictwo

1. Shen F.F., Jiang T.H., Jiang J.Q. i wsp. Traditional Chinese medicine Tongxinluo improves cardiac function of rats with dilated cardiomyopathy. *Evid. Based Complement. Alternat. Med.* 2014; 2014: 323870. doi:10.1155/2014/323870.
2. Roselló-Lletí E., Tarazón E., Barderas M.G. i wsp. Heart mitochondrial proteome study elucidates changes in cardiac energy metabolism and antioxidant PRDX3 in human dilated cardiomyopathy. *PLoS One* 2014; 9: e112971. doi:10.1371/journal.pone.0112971.